

توزیع جمعیت در استان فارس

هما آقا

دانشگاه شیراز

توزیع نامناسب جمعیت در سکونتگاههای شهری و روستایی از جمله مشکلاتی است که امروزه اکثر کشورهای در حال توسعه با آن روبرو هستند. رشد بی‌رویه شهرهای بزرگ و پراکندگی فراوان روستاها در این ممالک، موانع زیادی در اجرای برنامه‌های توسعه ایجاد می‌کند. بالا رفتن درصد جمعیت شهرنشین که به عنوان یک شاخص توسعه قلمداد می‌شد در این کشورها عمدتاً به دلیل بزرگ شدن یک یا دو قطب تمرکز است که خود مسایل جمعیتی فراوانی را به همراه دارد. ایجاد شهرهای جدید، غالباً نقش اندکی در افزایش جمعیت شهرنشین این کشورها دارا می‌باشند. بالا بودن نرخ افزایش طبیعی و مهاجرت انبوه روستاییان به شهر، عوامل عمده افزایش جمعیتی شهرهای بزرگ هستند. در این‌گونه ممالک غالباً میزان باروری مناطق شهری کاهش یافته یا در حال کاهش است. بنابراین مهاجرت به‌عنوان مهمترین عامل گسترش شهرهای بزرگ در کشورهای در حال توسعه تلقی می‌شود.

جمعیت مازاد بر امکانات تولید روستاها در جستجوی فرصت شغلی و کسب درآمد، به دلیل توزیع نابرابر ثروت و امکانات رفاهی در مناطق شهری و روستایی، به سوی شهرهای بزرگ مهاجرت می‌کنند. در بسیاری از این کشورها، مهاجرت از شهرهای کوچک نیز به سمت کلان شهرها صورت می‌گیرد این تحرکات جمعیتی، پیامدهای متعدد اقتصادی و اجتماعی برای مناطق شهری به همراه دارد و از عوامل منفی آن می‌توان به افزایش فقر، بیکاری، کم‌کاری، آلودگی محیط‌زیست و غیره اشاره نمود.

در ایران نیز مانند سایر کشورها در یکی دو دهه گذشته مشکل افزایش جمعیت شهرهای بزرگ، و به شکل بسیار حاد آن در تهران، مطرح بوده و نیازمند برنامه‌ریزی دقیقی برای توزیع مجدد جمعیت می‌باشد. در سطوح منطقه‌ای و استانی نیز مسأله توزیع نامناسب جمعیت به شکل محدودتری جود دارد که در صورت بی‌توجهی در مدت کوتاهی به مشکلی بزرگ تبدیل خواهد شد.

استان فارس هم از این قاعده مستثنی نبوده و پراکندگی جمعیتی آن بسیار نامطلوب است. مطالعه میزان تمرکزگرایی و روند آن در فاصله سه سرشماری سالهای ۱۳۴۵، ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ نشان می‌دهد که

توزیع جمعیت این استان از روند مناسبی برخوردار نیست. با توجه به وجود این مشکل در سطح ملی و استانها بررسی حاضر می‌تواند عوامل موثر و پاره‌ای از نتایج اقتصادی تمرکزگرایی در شهرها را مشخص نماید.

۱. بررسی پراکندگی و روند توزیع جمعیت:

استان فارس با مساحت ۱۳۲۰۲۴ کیلومتر مربع و جمعیت معادل ۳۱۳۶۵۳۴ نفر در سال ۶۵ دارای ۴۴۲۹ نقطه مسکونی بوده است. در میان این نقاط شهر شیراز با جمعیتی برابر ۸۴۸۲۸۹ نفر تنها سکونتگاهی بوده است که بیش از ۱۰۰ هزار نفر سکنه داشته و سهم اصلی جمعیت شهرنشین استان را به خود اختصاص داده است.

چهار شهر دیگر این استان که از نظر رتبه جمعیتی در ردیف‌های بعد از شیراز قرار داشته‌اند بین ۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر و بقیه شهرها دارای کمتر از ۵۰ هزار نفر جمعیت بوده‌اند. اختلاف زیاد جمعیتی بین شیراز و سایر شهرها نشاندهنده توزیع نامناسب جمعیت شهرنشین و تمرکزگرایی فراوان در این استان است.

در رابطه با مناطق روستایی نیز این استان دارای پراکندگی نامطلوبی بوده است. بیش از ۶۵ درصد یعنی ۲۹۰۰ نقطه مسکونی در این استان دارای جمعیتی کمتر از ۲۵۰ نفر بوده‌اند. فراوانی روستاهای کم جمعیت که نمایانگر پخشایش ناهماهنگ آنان می‌باشد، مشکلات فراوانی در زمینه توسعه روستاها ایجاد می‌نماید (جدول ۱).

برای بررسی دقیق‌تر توزیع جمعیت و روند آن و همچنین نقش مهاجرت در تمرکزگرایی و پیامدهای اقتصادی آن، پراکندگی جمعیت در سطح شهرستان و در فاصله سه سرشماری مورد مطالعه قرار گرفت. استان فارس در سال ۱۳۶۵ دارای ۱۴ شهرستان بوده (اکنون دارای ۱۵ شهرستان است) که از نظر پراکندگی و روند توزیع در وضعیت‌های متفاوتی قرار دارند.

میزان رشد جمعیت در اکثر شهرستانهای این استان در فاصله دو سرشماری اول: یعنی، در فاصله سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵ دارای پایین‌ترین میزان رشد جمعیت در کل کشور بوده. اما، در سالهای بعد از انقلاب اسلامی، اکثر این شهرستانها میزان رشدی بیشتر از نرخ افزایش طبیعی داشته‌اند. به عبارت دیگر، بین سالهای ۵۵ تا ۶۵، اکثراً مهاجرپذیر بوده‌اند که عمدتاً به دلیل پذیرش مهاجران جنگ تحمیلی و اسکان عشایر می‌باشد. اما با وجودی که تمامی شهرستانها از میزان رشد بالایی برخوردار می‌باشند، از

جدول ۱. پراکندگی جمعیت شهری و روستایی استان فارس برحسب گروههای جمعیتی در سال ۱۳۶۵

شرح	تعداد نقاط	جمعیت	درصد ساده		درصد تراکمی جمعیت و نقاط مسکونی	
			نقاط	جمعیت	نقاط	جمعیت
جمع نقاط	۴۴۲۹	۳۱۳۶۵۳۴	۱۰۰	۱۰۰	-	-
۵۰۰۰۰۰ نفر و بیشتر	۱	۸۴۸۲۸۹	۰/۰۲	۲۷/۰۴	۰/۰۲	۲۷/۰۴
۱۰۰۰۰۰۰-۴۹۹۹۹۹۹	۰	۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰۲	۲۷/۰۴
۵۰۰۰۰۰-۹۹۹۹۹۹	۴	۲۹۴۵۲۱	۰/۰۹	۹/۳۹	۰/۱۱	۳۶/۴۳
۲۰۰۰۰۰-۴۹۹۹۹۹	۸	۲۵۹۱۸۹	۰/۱۸	۸/۲۶	۰/۲۹	۴۴/۶۹
۱۰۰۰۰۰-۱۹۹۹۹۹	۱۲	۱۵۲۵۲۵	۰/۲۷	۴/۸۶	۰/۵۶	۴۹/۵۵
۵۰۰۰۰-۹۹۹۹۹	۲۷	۱۸۴۲۷۹	۰/۶۱	۵/۸۸	۱/۱۷	۵۵/۴۳
۲۰۰۰۰-۴۹۹۹۹	۱۰۱	۲۹۱۴۹۳	۲/۲۸	۹/۲۹	۳/۴۵	۶۴/۷۲
۱۰۰۰۰-۱۹۹۹۹	۲۳۲	۳۲۵۷۵۱	۵/۲۴	۱۰/۳۹	۸/۶۹	۷۵/۱۱
۵۰۰-۹۹۹	۴۸۰	۳۳۵۸۰۰	۱۰/۸۴	۱۰/۷۱	۱۹/۵۳	۸۵/۸۲
۲۵۰-۴۹۹	۶۵۸	۲۳۷۳۰۵	۱۴/۸۶	۷/۵۷	۳۴/۳۹	۹۳/۳۹
کمتر از ۲۵۰ نفر	۲۹۰۶	۲۰۷۳۸۲	۶۵/۶۱	۶/۶۱	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰

مأخذ. مطالعه اوضاع اقتصادی و اجتماعی استان فارس، سازمان برنامه و بودجه فارس، پاییز ۱۳۶۸.

سهم جمعیتی غالب آنان نسبت به کل جمعیت استان در فواصل سه سرشماری کاسته شده و به سهم جمعیتی شهرستان شیراز افزوده شده است. این شهرستان یک سوم جمعیت ۳/۲ میلیونی استان فارس را به خود اختصاص داده و با شتاب فراوان و بیشترین میزان رشد در حال جذب جمعیت سایر مناطق نیز می باشد. تنها شهرستان فیروزآباد به دلیل اسکان عشایر و شهرستان مرودشت به علت بهره گیری از صنایع ایجاد شده در آن، اندک افزایشی در سهم جمعیت شان مشاهده شده است (جدول ۲).

جدول ۲. جمعیت شهرستانهای مختلف استان فارس و سهم آنها از کل جمعیت و میزان رشد آنان در فاصله سالهای ۱۳۴۵، ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵

شهرستان	جمعیت سال ۱۳۴۵		جمعیت سال ۱۳۵۵		جمعیت سال ۱۳۶۵		تغییر سهم درصد				میزان رشد	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	۴۵-۵۵	۵۵-۶۵	۴۵-۶۵	۵۵-۶۵		
کل استان	۱۴۳۷۰۶۵	۱۰۰	۱۹۳۸۸۲۴	۱۰۰	۳۱۲۸۸۴۷	۱۰۰	-	-	-	-	۴۵-۶۵	۴۵-۵۵
آبادیه	۹۷۹۷۹	۶/۸	۱۲۰۴۲۸	۶/۲	۱۷۶۰۲۵	۵/۶	-۰/۶	-۰/۶	-۱/۲	-۰/۶	۲/۸	۲/۸
استهبان	۳۲۷۷۷	۲/۳	۳۸۱۱۶	۲/-	۵۶۲۵۲	۱/۸	-۰/۲	-۰/۲	-۰/۵	-۰/۲	۳/۹	۱/۵
اقلید	۳۷۶۸۴	۲/۶	۴۸۵۹۷	۲/۵	۶۸۶۱۰	۲/۲	-۰/۱	-۰/۳	-۰/۴	-۰/۳	۳/۴	۲/۵
جهرم	۸۳۳۵۱	۵/۸	۱۰۳۲۶۰	۵/۴	۱۶۲۶۱۷	۵/۲	-۰/۴	-۰/۲	-۰/۶	-۰/۲	۴/۵	۲/۲
داراب	۷۷۲۳۵	۵/۴	۱۰۱۷۴۳	۵/۲	۱۶۴۲۹۳	۵/۳	-۰/۲	-۰/۱	-۰/۱	-۰/۱	۴/۸	۲/۸
سیدان	۵۵۷۲۸	۳/۹	۵۸۲۰۷	۳/-	۷۱۰۴۳	۲/۳	-۰/۹	-۰/۷	-۱/۶	-۰/۷	۲/-	۰/۴
شیراز	۴۲۳۱۰۴	۲۹/۶	۶۳۱۳۷۳	۳۲/۶	۱۱۱۸۹۶۰	۳۵/۷	۳/-	۳/۱	+۶/۱	۳/۱	۵/۷	۴/-
فسا	۷۳۷۴۲	۵/۱	۹۵۳۶۳	۴/۹	۱۵۶۲۹۴	۵/۰	-۰/۲	۰/۱	-۰/۱	۰/۲	۴/۹	۲/۶
فیروزآباد	۶۶۶۹۲	۴/۶	۸۸۵۶۰	۴/۶	۱۴۹۲۵۰	۴/۸	۰/۰	۰/۲	+۰/۲	۰/۲	۵/۲	۲/۸
کازرون	۱۰۰۷۸۶	۷/-	۱۳۴۳۰۹	۶/۹	۲۱۳۱۰۵	۶/۸	-۰/۱	-۰/۱	-۰/۲	-۰/۱	۴/۶	۲/۹
لار	۱۳۷۱۰۰	۹/۵	۱۷۳۱۶۹	۸/۹	۲۷۰۴۲۲	۸/۶	-۰/۶	-۰/۳	-۰/۹	-۰/۳	۴/۵	۲/۳
مرودشت	۱۲۲۸۶۷	۸/۵	۱۷۵۲۸۶	۹/-	۲۸۵۱۴۵	۹/۱	۰/۵	۰/۱	+۰/۶	۰/۱	۴/۹	۳/۵
ممسنی	۸۷۴۱۴	۶/۱	۱۲۰۲۴۳	۶/۲	۱۵۸۴۹۴	۵/۱	۰/۱	-۱/۱	-۱/-	-۱/۱	۲/۸	۳/۲
نیریز	۴۰۶۰۴	۲/۸	۴۹۵۷۰	۲/۶	۷۸۳۳۷	۲/۵	-۰/۲	-۰/۱	-۰/۳	-۰/۱	۴/۶	۲/-

مأخذ: مطالعه اوضاع اقتصادی و اجتماعی استان فارس، سازمان برنامه و بودجه استان فارس، پاییز ۱۳۶۸.

۲. میزان تمرکزگرایی در شهرستانهای استان فارس:

با کمک نسبت تمرکزگرایی جینی^(۱) و منحنی لورنز^(۲) که به صورت نمودار، این نسبت تمرکزگرایی را نشان می‌دهد، توزیع جمعیت در شهرستانهای استان فارس مورد بررسی قرار گرفته است.

این شاخص نسبت بین تعداد مناطق (درصد تجمعی مناطق یا Y_i) و جمعیت آنان (درصد تجمعی جمعیت یا X_i) را ارزیابی می‌کند و نمودارهای آنرا برای تمام شهرستانها، به تفکیک سه سرشماری، میزان و روند تمرکزگرایی هر شهرستان به نمایش می‌گذارد. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که کلیه شهرستانهای این استان دارای پراکندگی جمعیتی نامناسبی بوده و روند آن به سمت ناهماهنگی بیشتر در توزیع می‌باشد. در فاصله سالهای ۴۵ تا ۵۵ توزیع جمعیتی اکثر شهرستانها تغییرات کمی داشته، اما در فاصله سالهای ۵۵ تا ۶۵ میزان تمرکزگرایی غالب آنها بیشتر شده است. این شاخص که پراکندگی جمعیت شهری و روستایی را برحسب طبقه‌بندی محل سکونت نشان می‌دهد، هر قدر از صفر که غایت توزیع مناسب جمعیت است به طرف یک که نهایت پراکندگی نامطلوب می‌باشد، حرکت کند ناهماهنگی در توزیع و تمرکز جمعیت در یک یا دو نقطه را نمایان می‌سازد (جدول ۳).

نسبت تمرکز جینی از طریق فرمول زیر محاسبه شده است:

$$G = \sum_{i=1}^n x_i \times (y_i + 1) - \sum_{j=1}^n (x_j + 1) \times y_j$$

در رابطه فوق x_i نسبت تجمعی جمعیت و y_i نسبت تجمعی تعداد نقاط هر منطقه می‌باشد. مقدار این نسبت بین صفر و یک می‌باشد. نسبت یک به معنی تمرکز کامل جمعیتی در یک نقطه و صفر به معنی پراکندگی متعادل جمعیت است.

نسبت تمرکز جینی برای تمام شهرستانها در این استان بالای ۰/۵ و در اکثر آنها بیشتر از ۰/۸ می‌باشد. بالاترین مقدار شاخص فوق در بین شهرستانهای این استان مربوط به شهرستان شیراز بوده که مقدار شاخص محاسبه شده برای آن در سال ۶۵ بیش از ۰/۹ می‌باشد.

شاخص تمرکزگرایی در فاصله سه سرشماری برای اکثر شهرستانها بخصوص شیراز در حال افزایش بوده و نشان می‌دهد که در صورت ادامه این روند در آینده تمرکز جمعیتی بیشتر نیز خواهد شد.

جدول ۳. شاخص تمرکز جمعیت جینی^(۱) در شهرستانهای استان فارس
در فاصله سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵

شهرستان	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵
آباده	۰/۶۹۷۸۵	۰/۷۳۲۱۳	۰/۸۰۵۳۶
استهبان	۰/۸۱۶۷	۰/۸۱۷۸۴	۰/۸۵۲۰۰
اقلید	۰/۶۴۷۳۹	۰/۷۱۶۰۳۰	۰/۸۰۲۳۸
جمرم	۰/۷۳۰۵۶	۰/۷۳۴۸۹	۰/۷۹۸۳۲
داراب	۰/۶۵۳۴۱	۰/۷۲۱۰۶	۰/۷۲۴۸۱
سپیدان	۰/۵۸۳۰۷	۰/۵۶۵۳۳	۰/۵۷۶۰۳
شیراز	۰/۸۳۸۱۶	۰/۸۵۶۵۹	۰/۹۱۷۳۴
فسا	۰/۷۹۰۹۵	۰/۷۴۴۹۴	۰/۸۵۷۹۷
فیروزآباد	۰/۵۸۸۸	۰/۶۵۴۸۸	۰/۷۶۹۵۱
کازرون	۰/۶۵۶۸۳	۰/۶۷۹۸۹	۰/۷۲۸۲۳
لار	۰/۶۷۲۸۹	۰/۶۹۸۲۳	۰/۷۷۳۹
مرودشت	۰/۶۲۴۶۴	۰/۶۷۳۷۴	۰/۷۳۱
ممسنی	۰/۳۷۶۲۳	۰/۴۵۲۷	۰/۵۶۴۷۶
فیروز	۰/۷۳۶۷۵	۰/۷۲۲۹۳	۰/۷۱۲۲۴

۳. روند شهرنشینی و رابطه آن با میزان تمرکزگرایی:

در فاصله ۲۰ سال گذشته، همانند کل کشور به درصد جمعیت شهرنشین این استان نیز افزوده شده است. میزان شهرنشینی در این منطقه از ۴۰ درصد در سال ۴۵ به ۵۲ درصد در سال ۶۵ رسیده، یعنی تعداد افراد شهرنشین از ۵۷۵۳۱۰ نفر به ۱۶۲۴۵۸۶ نفر افزایش یافته است. به عبارت دیگر، در این مدت جمعیت شهرنشین ۱/۹ برابر شده است. هر چند در این مدت، ۱۱ نقطه مسکونی در استان به عنوان نقاط شهری جدید شناخته شده‌اند، ولی تمام شهرهای جدید در حقیقت روستاهای بزرگی هستند که جمعیت آنان بین ۸ تا ۱۲ هزار نفر می‌باشد و نمی‌توانند درصد زیادی از افزایش جمعیت شهری را

به خود اختصاص دهند. تغییرات درصد جمعیت شهرنشین در شهرستانهای مختلف استان فارس متفاوت بوده است. در پاره‌ای از شهرستانها مانند نیریز و سپیدان جمعیت نقاط شهری در دوره یاد شده کاهش داشته است و برخی مانند آباء، شیراز، فسا و فیروزآباد بر جمعیت شهری، شهرستان افزوده شده است. ۸۰ درصد جمعیت شهرستان شیراز در مناطق شهری می‌زیسته‌اند و اختلاف درصد جمعیت شهرنشین این شهرستان با سایر مناطق بیش از ۴۰ درصد بوده است. این موضوع نشان می‌دهد که توزیع جمعیت شهرنشین در استان فارس نیز از الگوی کل کشور پیروی می‌کند. به عبارت دیگر اکثر استانها دارای یک نقطه مسکونی شهری با جمعیت بسیار بالا بوده و بقیه نقاط با اختلاف بسیار، بعد از آن قرار دارند. (جدول ۴)

جدول ۴. درصد جمعیت شهرنشین شهرستانهای مختلف استان فارس
در فاصله سالهای ۱۳۴۵، ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵

شهرستان	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵
آباء	۲۹/۵	۳۳/۶	۴۵/۵
استهبان	۵۵/۵	۵۱/۱	۵۳/۵
اقلید	۳۸/۰	۴۲/۷	۴۳/۸
جهرم	۴۵/۸	۴۶/۷	۴۹/۸
داراب	۲۵/-	۲۴/۷	۲۸/۱
سپیدان	۱۷/۶	۱۴/۸	۱۳/۹
شیراز	۶۸/۳	۷۱/-	۸۰/۱
فسا	۲۵/۸	۳۳/۰	۴۱/۴
فیروزآباد	۱۳/۱	۲۹/۶	۴۱/۸
کازرون	۳۹/۴	۳۸/۴	۳۴/۵
لار	۲۷/۱	۳۰/۸	۳۳/۱
مرودشت	۲۵/۶	۳۶/۴	۳۸/۰
ممسنی	۶/۰	۹/۱	۱۶/۰
نیریز	۳۹/۷	۳۷/۸	۳۶/۲

مأخذ. سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستانهای استان فارس
سالهای ۱۳۴۵، ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵.

روند شهرنشینی در این استان با میزان تمرکزگرایی رابطه دارد. شهرستانهایی که به درصد شهرنشینی آنان با شدت افزوده شده از نظر توزیع جمعیت، وضع نامناسب تری پیدا کرده‌اند. شهرستانهای شیراز، فیروزآباد و فسا که بیشترین افزایش جمعیت شهرنشین را در فاصله سه سرشماری داشته‌اند، شاخص تمرکز در آنان نمایانگر پراکندگی جمعیتی نامناسب و روند نامطلوب می‌باشد. از این موضوع می‌توان دریافت که اضافه شدن جمعیت شهری در این شهرستانها، به دلیل ایجاد شهرهای جدید نبوده، بلکه به علت افزایش جمعیت یک نقطه شهری می‌باشد.

۴. نقش مهاجرتهای روستا به شهر و توزیع جمعیت:

با وجودی که شهرنشینی، مهاجرت و توزیع جمعیت سه مقوله جدا هستند، اما ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند. مهاجرت در یکی دو دهه گذشته مهمترین عامل توزیع جمعیت در بیشتر کشورهای بویژه ایران بوده و چون عمده مهاجرتها از روستا به شهر صورت گرفته این عامل بیشترین نقش را در افزایش جمعیت شهرنشین داشته است.

باتوجه به تغییر الگوی مهاجرت، در فاصله ده ساله ۱۳۵۵-۱۳۶۵، از مهاجرتهای فردی به خانوادگی، افزایش تعداد مهاجران خالص در این دوره، تغییرات مهمی نیز در ساخت جمعیتی و اشتغال شهرها به وجود آورده است. بررسی میزان مهاجرت و شاخص توزیع جمعیت در شهرستانهای مختلف استان فارس نشان می‌دهد که رابطه مستقیمی بین مهاجرت و پراکندگی نامناسب جمعیتی در مناطق مختلف وجود دارد. به عبارت دیگر، شهرستانهایی که از نظر توزیع جمعیت نوسان کمتری داشته یا کمتر به سمت تمرکزگرایی حرکت کرده‌اند از نظر مهاجر فرستی روستا به شهر نیز از میزان کمتری برخوردار بوده‌اند. (جدول ۵).

به طور مثال، شهرستان شیراز که بدترین توزیع جمعیت در این مدت را دارا بوده و شاخص تمرکزگرایی آن نیز روند افزایشی دارد، از نظر مهاجرپذیری مناطق شهری و مهاجر فرستی مناطق روستایی نیز بالاترین درصدها را داشته است. در حالی که نی ریز تنها شهرستانی است که مناطق روستایی آن مهاجرپذیر و مناطق شهری آن اندکی مهاجر فرست بوده و در فاصله ۲۰ سال گذشته به سمت وضعیت متعادلتری نیز حرکت کرده است. البته، مناطق روستایی شهرستان مرودشت نیز مهاجرپذیر و به همین جهت ضریب جینی در این شهرستان افزایش یافته است. از بررسی وضعیت مهاجرت و شاخص تمرکزگرایی در مناطق مختلف می‌توان نتیجه گرفت که مهاجرت روستا به شهر مهمترین عامل توزیع نامناسب جمعیت می‌باشد.

جدول ۵. تعداد و میزان مهاجرت در شهرستانهای مختلف استان فارس

در فاصله سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵

شهرستان	کل جمعیت سال ۶۰	درصد کل مهاجرین	جمعیت شهری سال ۶۰	درصد مهاجرین شهری	جمعیت روستایی سال ۶۰	درصد مهاجرین روستایی
آباده	۱۴۸۲۲۶	-۰/۶۱	۶۰۰۳۶	۳۵/۷	۸۸۱۹۰	-۲۵/۴
استهبان	۴۷۱۸۴	۱/۷	۲۳۹۲۴	۱۱/۶	۲۳۲۶۰	-۸/۵
اقلید	۵۸۶۰۳	-۵/۹	۲۵۴۱۹	۴/۱	۳۳۱۸۴	-۱۳/۶
جهرم	۱۳۳۲۳۸	۸/۳	۶۴۷۴۰	۱۶/۳	۶۸۴۹۸	۰/۷
داراب	۱۳۳۰۱۸	۵/۹	۳۵۶۸۱	۲۹/۶	۹۷۳۳۷	-۲/۸
سپیدان	۶۴۶۲۵	-۲۱/۹	۹۲۳۶	-۱۶/۳	۵۵۳۸۹	-۲۲/۸
شیراز	۸۷۵۱۶۶	۲۳/۸	۶۷۲۴۲۳	۴۰/۵	۲۰۲۷۴۳	-۳۱/۶
فسا	۱۲۵۸۲۸	۹/۲	۴۸۱۳۰	۳۳/۷	۷۷۶۹۸	-۶/۱
فیروزآباد	۱۱۸۹۰۵	۲۱/۷	۴۴۲۸۸	۵۷/۲	۷۴۶۱۷	۰/۷
کازرون	۱۷۳۷۰۷	۱۳/۲	۶۲۴۸۶	۸/۸	۱۱۱۲۲۱	۱۵/۶
لار	۲۲۱۷۹۵	۷/۸	۷۱۳۹۷	۲۵/۳	۱۵۰۳۹۸	-۰/۵
مرودشت	۲۳۰۲۱۵	۱۲/۲	۸۶۰۵۰	۲۰/۵	۱۴۴۱۶۵	۷/۳
ممسنی	۱۳۹۳۶۸	-۹/۹	۱۸۱۵۸	۵۰/۴	۱۲۱۲۱۰	-۱۸/۹
نی‌ریز	۶۳۹۵۳	۱/۹	۲۳۵۲۹	-۰/۲	۴۰۴۲۴	۳/۱

مأخذ. مطالعه اوضاع اقتصادی و اجتماعی استان فارس، سازمان برنامه و بودجه، استان فارس

۵. اثرات توزیع نامناسب جمعیت در وضعیت اشتغال:

بالا بودن نرخ رشد طبیعی که مهمترین عامل مهاجرت می باشد، غالباً مخصوص مناطقی است که از نظر اقتصادی در فقر بسر می برند. رابطه بین مهاجرت و وضعیت اقتصادی در جوامع در حال توسعه نیز، به گونه ایست که اکثر مهاجرتها از نقاط کم درآمد، مانند: روستاها به سوی شهرها که دارای ثروت و درآمد بیشتری هستند صورت می گیرد. به عبارت دیگر، توزیع نابرابر ثروت و درآمد سبب پراکندگی

نامطلوب جمعیت می‌شود. اثرات اقتصادی تمرکز جمعیت نیز که عمدتاً معلول مهاجرت است، به صورت بیکاری، کم‌کاری و افزایش درصد شاغلین در بخشهای غیر تولیدی برای نقاطی با جمعیت متمرکز، خود را نشان می‌دهد (جدول ۶).

جدول ۶. نرخ بیکاری در نقاط شهری و روستایی استان فارس، در سالهای ۱۳۴۵، ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵

روستایی			شهری			جمع			شرح
۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	
۱۴/-	۷/۳	۱۱/۶	۱۸/۶	۶/۴	۷/۹	۱۶/۵	۶/۹	۱۰/۳	جمع استان
۱۰/۵	۵/۵	۷/۷	۱۴/۳	۵/۴	۴/۴	۱۲/۳	۵/۴	۶/۸	آباده
۸/۷	۲/۸	۴/۷	۱۳/۵	۵/۰	۸/۵	۱۱/۳	۳/۸	۶/۵	استهبان
۹/۰	۳/۳	۷/۷	۱۲/۲	۶/۹	۹/۸	۱۰/۳	۴/۶	۸/۵	اقلید
۱۶/۲	۵/۰	۱۰/۱	۱۴/۹	۵/۷	۱۵/۶	۱۵/۵	۵/۳	۱۲/۴	جهرم
۱۵/۳	۴/۳	۱۰/۴	۱۷/۵	۸/۷	۱۱/۹	۱۶/۰	۵/۳	۱۰/۷	داراب
۱۷/۴	۶/۰	۸/۴	۱۲/۶	۹/۰	۱۵/۲	۱۶/۷	۶/۴	۹/۳	سپیدان
۱۱/۷	۸/۴	۸/۴	۲۰/۶	۶/۱	۵/۹	۱۹/۰	۶/۷	۶/۷	شیراز
۱۸/۶	۶/۴	۸/۲	۱۸/۹	۶/۰	۷/۵	۱۸/۷	۶/۳	۸/۱	فسا
۱۵/۹	۳/۵	۱۶/۶	۱۸/۹	۸/۱	۷/۰	۱۷/۲	۴/۷	۱۵/۵	فیروزآباد
۱۱/۵	۶/۱	۱۰/۷	۱۸/۳	۶/۴	۱۲/۲	۱۴/۲	۶/۲	۱۱/۲	کازرون
۱۸/۳	۱۱/۹	۳۱/۹	۱۰/۷	۱۰/۶	۱۷/۸	۱۵/۴	۱۱/۵	۲۸/۶	لار
۱۲/۷	۷/۲	۸/۴	۱۸/۵	۴/۴	۳/۸	۱۴/۹	۶/۲	۷/۳	مرودشت
۱۶/۶	۱۲/۳	۹/۸	۲۰/۲	۶/۵	۵/۸	۱۷/۲	۱۱/۹	۹/۶	ممسنی
۸/۶	۸/۹	۴/۰	۱۴/۷	۹/۵	۴/۷	۱۱/۰	۹/۱	۴/۲	نی‌ریز

مأخذ. مطالعه اوضاع اقتصادی و اجتماعی استان فارس، سازمان برنامه و بودجه استان فارس، پاییز

پراکندگی جمعیت با وضعیت اشتغال و بیکاری مناطق ارتباط دارد. در فاصله سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵، درصد جمعیت بیکار در مناطق مختلف استان، بعضاً کاهش داشته و یا تغییری نداشته و توزیع جمعیت نیز هرچند نامناسب بوده، اما تفاوت چندانی را نشان نمی‌دهد.

اما بالا رفتن درصد بیکاران در فاصله سالهای ۵۵ تا ۶۵ که مولود افزایش سریع جمعیت و وضعیت اقتصادی و اجتماعی ناشی از جنگ می‌باشد به علت مهاجرت، بیشتر و در نتیجه تمرکزگرایی شدیدتر شده است. به عبارت دیگر، افزایش بیکاری مناطق روستایی عامل مهاجرت بوده و مهاجرت نیز توزیع جمعیت را نامتعادل ساخته، و در نهایت، مهاجرت باعث بیکاری بیشتر در مناطق شهری می‌شود. افزایش بیکاری در مناطق شهری شهرستانها رابطه مشهودی با میزان تمرکزگرایی آنان دارد. در مناطقی که شاخص تمرکز جینی افزایش یافته، به میزان بیکاری بویژه در مناطق شهری نیز افزوده شده است.

کلیه شهرستانهای استان فارس هماهنگ با افزایش تمرکزگرایی و به‌همراه پراکندگی ناموزون، گرایشی به افزایش شاغلین در بخش خدمات داشته‌اند. در فاصله سالهای ۵۵ تا ۶۵ درصد جمعیت شاغل در بخش کشاورزی و صنعت کاهش شدیدی داشته و به شاغلین در فعالیتهای خدماتی افزوده شده است. شهرستان شیراز که پیوسته از پراکندگی جمعیتی ناهماهنگ برخوردار بوده، دارای بالاترین درصد شاغلین در بخش خدمات می‌باشد. در بقیه شهرستانها، نیز هر جا شاخص تمرکز جینی افزایش یافته، درصد شرکت شاغلین در فعالیتهای خدماتی نیز افزون گردیده است. به عبارت دیگر آمار نشان می‌دهد که اکثر ماجرین روستایی در شهرها جذب فعالیتهای غیر تولیدی شده‌اند. (جدول ۷)

بررسی وضعیت زمینهای کشاورزی در استان نشان می‌دهد که با آنکه سطح زمینهای زیرکشت محصولات مختلف اکثر شهرستانها در فاصله سالهای ۵۲ تا ۶۷ افزایش یافته، اما، در همین مدت بر میزان مهاجرت روستاییان به شهرها نیز افزوده شده است. زیرا، افزایش سطح زیرکشت محصولات کشاورزی متناسب با رشد جمعیت روستاییان نبوده است و با توجه به محدودیت زمین و بالا بودن میزان رشد جمعیت در روستاها افزایش سطح زیرکشت هرگز پاسخگوی جمعیت روزافزون روستاهان بوده و نخواهد بود. (جدول ۸)

به‌طورکلی، بررسی شاخص تمرکزگرایی در شهرستانهای استان فارس نشان می‌دهد که:

۱. جمعیت شهرستانهای مختلف استان فارس از نظر توزیع جمعیت، در وضعیت نامناسبی قرار داشته و به سمت ناهماهنگی بیشتر نیز پیش می‌روند. فاصله جمعیتی بین شهر شیراز و سایر شهرها بسیار زیاد و پراکندگی روستاها و تراکم جمعیتی آنان بسیار کم می‌باشد.

جدول شماره ۷. درصد شاغلین استانهای مختلف استان فارس در بخشهای عمده،

در سالهای ۵۵ و ۱۳۶۵

شهرستان	درصد تغییرات			۱۳۵۵			۱۳۶۵		
	کشاورزی	صنعت	خدمات و سایر	کشاورزی	صنعت	خدمات و سایر	کشاورزی	صنعت	خدمات و سایر
آباده	-۶/۹	-۱۳/۴	+۲۰/۳	۴۰/۷	۳۸/۹	۲۰/۳	۳۳/۸	۲۵/۵	۴۰/۶
استهبان	-۰/۲	-۱۴/۹	+۱۴/۷	۲۹/۳	۳۸/۳	۳۲/۴	۲۹/۵	۲۳/۴	۴۷/۱
اقلید	-۴/۱	-۱۳/۹	+۱۸/۰	۴۹/۳	۳۸/۴	۱۲/۳	۴۵/۲	۲۴/۵	۲۰/۳
جهرم	-۱۵/۹	-۱/۴	+۱۷/۳	۴۴/-	۲۸/۴	۲۷/۶	۲۸/۱	۲۷/-	۴۴/۹
داراب	+۱/۴	-۲۳	+۲۱/۶	۳۴/۳	۵۲/۴	۱۳/۲	۳۵/۷	۲۹/۴	۳۴/۸
سپیدان	-۱/۱	-۱۳/۶	+۱۴/۶	۶۰/-	۲۶/-	۱۴/۱	۵۸/۹	۱۲/۴	۲۸/۷
شیراز	-۴/۳	-۶/۲	+۱۰/۴	۱۷/۴	۳۰/۱	۵۲/۳	۱۳/۱	۲۳/۹	۶۲/۷
فسا	-۵/۴	-۱۸/۹	+۲۴/۳	۳۱/۳	۴۵/۳	۲۳/۴	۲۵/۹	۲۶/۴	۴۷/۷
فیروزآباد	-۷/۱	-۱۲/۷	+۱۹/۸	۵۳/۱	۳۲/۱	۱۴/۸	۴۶/۰	۱۹/۴	۳۴/۶
کازرون	-۹/۱	-۲/۸	+۱۱/۹	۴۳/۲	۲۳/۴	۳۳/۴	۳۴/۱	۲۰/۶	۴۵/۳
لار	-۱۲/۴	-۴/۱	+۱۶/۵	۲۷/۱	۳۹/۸	۳۳/۱	۱۴/۷	۳۵/۷	۴۹/۶
مرودشت	-۵/۱	-۱۲/۱	+۱۷/۲	۴۴/-	۳۸/۱	۱۷/۹	۳۸/۹	۲۶/۰	۳۵/۱
ممسنی	-۱۶/۱	-۶/۱	+۲۲/۲	۷۴/۳	۱۳/۴	۱۲/۳	۵۸/۲	۷/۳	۳۴/۵
نیریز	-۲/۵	-۳/۸	+۱۳/۵	۴۹/۸	۳۰/۹	۱۹/۳	۴۴/۶	۲۲/۶	۳۲/۸

مأخذ. سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستانهای استان فارس سالهای ۱۳۴۵، ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵.

جدول ۸. مساحت کل اراضی شهرستانهای مختلف استان فارس
در سالهای ۱۳۵۰، ۱۳۶۰ و ۱۳۶۷

مساحت کل اراضی (هکتار)			شهرستان
۱۳۶۷	۱۳۶۰	۱۳۵۰	
۱۳۴۴۹۸	۷۹۹۴۱	۵۶۷۲۹	آباده
۲۷۳۲۳	۲۳۲۷۴	۸۱۹۱	استهبان
۱۴۳۱۵۳	۱۰۶۹۵۶	۱۰۱۴۴۳	اقلید
۵۸۲۹۳	۳۹۸۴۵	۳۸۸۶۷	جهرم
۱۳۳۹۴۹	۱۰۱۷۶۴	۱۱۷۹۰۴	داراب
۹۱۵۸۳	۷۵۷۴۳	۷۲۹۱۶	سپیدان
۲۲۴۷۵۴	۲۰۵۰۱۹	۱۸۲۵۸۱	شیراز
۶۷۹۸۳	۴۹۹۱۲	۴۹۸۵۲	فسا
۹۸۹۴۲	۷۱۱۴۲	۸۰۶۱۲	فیروزآباد
۱۱۴۶۱۸	۷۸۹۶۲	۱۰۵۷۵۰	کازرون
۱۳۲۲۱۳	۱۰۷۵۷۳	۱۱۰۲۲۳	لار
۱۶۹۲۷۷	۱۳۹۴۸۹	۱۴۶۲۲۰	مرودشت
۱۲۸۰۳۴	۱۴۰۴۰۲	۱۶۶۳۵۰	ممسنی
۶۹۴۲۶	۵۷۸۶۷	۴۵۹۵۱	نیریز

مأخذ. سالنامه‌های آماری سالهای ۱۳۵۷، ۱۳۶۲ و ۱۳۶۷، سازمان برنامه و بودجه استان فارس.

۲. یکی از علت‌های اصلی توزیع نامناسب جمعیت در این استان همانند سایر نقاط ایران، مهاجرت روستا به شهر می‌باشد. هر شهرستان که مهاجرفرستی روستایی آن بیشتر بوده میزان تمرکزگرایی آن نیز بیشتر شده است.
۳. بالا رفتن میزان مهاجرت روستاییان به علت رشد سریع جمعیت و بالا بودن نرخ رشد طبیعی است.

- که سبب افزایش تعداد جمعیت فعال گردیده و در نتیجه بر جمعیت مازاد بر امکانات تولیدی و بیکار مناطق روستایی افزوده است.
۴. نیاز ملی به افزایش تولیدات کشاورزی و بهبود سطح درآمد روستاییان، لاجرم استفاده از ماشین آلات کشاورزی را افزایش خواهد داد که خود موجب بیکاری بیشتر در مناطق روستایی می‌شود.
۵. مسأله مهاجرت‌های روستایی امری اجتناب‌ناپذیر بوده و جمعیت اضافی روستاها راهی غیر از مهاجرت ندارد. به عبارت دیگر، عوامل دافع اقتصادی مراکز روستایی مهمترین عامل مهاجرت روستا به شهر است و تا هنگامی که میزان رشد طبیعی در این مناطق کاهش نیابد و باروری کنترل نشود، مهاجرت ادامه خواهد یافت.
۶. امروزه، نمی‌توان گفت که مهاجرت روستاییان از نظر اقتصادی به ضرر مناطق روستایی است، چه در حقیقت جمعیت بیکار مناطق روستایی مهاجرت می‌کنند. از سوی دیگر، مهاجرت سبب اضافه شدن جمعیت مصرف کننده شهری شده و نیاز به محصولات کشاورزی را افزایش می‌دهد. در حقیقت می‌توان گفت که مهاجرت در بسیاری از نقاط به نفع روستاییان می‌باشد.
۷. اما، در مناطق شهری، تمرکزگرایی، باعث افزایش بیکاری و بالا رفتن درصد شاغلین در بخش خدمات می‌شود. غالب مشاغل خدماتی در شهرها، مشاغل کاذبی است که، نه تنها نقشی در افزایش تولید که نیاز جوامع در حال توسعه، نظیر ایران، است ندارند، بلکه از نظر اقتصادی برای جامعه مفید نمی‌باشند. علاوه بر آن، مهاجرت بر ترکیب جمعیتی، کیفیت مسکن، بهداشت، آموزش و محیط زیست مناطق شهری تاثیر می‌گذارد.
۸. با توجه به این نکته که غالب روستاییان در شرایط فعلی راهی جز مهاجرت ندارند، بایستی برنامه‌ریزی‌ها در جهت جذب آنان در فعالیتهای تولیدی در خارج از محدوده شهرهای بزرگ باشد.
۹. در رابطه با توسعه مناطق روستایی مشکل عمده، فراوانی تعداد روستاهای کوچک (کمتر از ۲۵۰ نفر) می‌باشد که آرایه امکانات خدماتی را دچار مشکل می‌سازد. بنابراین، بهتر است در برنامه‌ریزی‌های طولانی مدت، ایجاد سکونتگاه‌های بزرگتر برای مناطق روستایی را تدارک دید. با حل مشکل جاده و حمل و نقل و ایجاد سکونتگاه‌هایی بین ۵۰۰۰ - ۲۰۰۰ نفر در مناطق روستایی می‌توان زمینه مناسبی برای توسعه مناطق روستایی فراهم نمود.